

Florin DUȚU, doctor în teologie ortodoxă (Școala Doctorală „Dumitru Stăniloae”, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, Universitatea din București; licențiat în Teologie Ortodoxă (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, Universitatea din București) și în Cibernetică Economică (Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică – Academia de Studii Economice din București); master în Istorie și Tradiție Creștină (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, Universitatea din București); cercetător acreditat CNSAS. Activități desfășurate de-a lungul timpului în mediul privat: cibernetician-economist (analiză financiară și previziune microeconomică), editor, precum și activități desfășurate în cadrul unor instituții precum Administrația Monumentelor și Patrimoniului Turistic (Primăria Municipiului București) și Cancelaria Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

FLORIN DUȚU

FILOCALIA

ROMÂNEASCĂ

DE LA SIBIU ȘI SÂMBĂTA DE SUS

ISTORIE ȘI SUPRAISTORIE

Editura
FLOARE ALBĂ de COLȚ
București, 2021

Coperta I: STAREȚUL SIMION COMBEI de la Mănăstirea Frăsinei (în arest, oct. 1959), care i-a împrumutat lui Nichifor Crainic manuscrisul Filocaliei din Biblioteca Frăsineilor. În fapt, cei implicați în proiectul Filocaliei au trecut prin temnițele comuniste: starețul Simion Combei, *luminătorul României interbelice* Nichifor Crainic, Părintele profesor Dumitru Stăniloae, Sfântul Părinte și Pictor Arsenie Boca.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUȚU, FLORIN

Filocalia românească de la Sibiu și Sâmbăta de Sus - Istorie și supraistorie / Florin Duțu. - București : Floare Albă de colț, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9038-13-0

2

© Editura Floare Albă de Colț, 2021

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate. Reproducerea integrală („clonarea”) sau parțială, pe orice suport, fără acordul scris al editurii este strict interzisă și se pedepsește conform legii.

Editura Floare Albă de Colț

Telefon: 0726.99.77.26

E-mail: floarealba.decolt@yahoo.ro

Facebook: Floare Albă de Colț

Tipărit în România

CUPRINS

Isihasmul – substanța Ortodoxiei.....	9
Cine poate practica Rugăciunea lui Iisus?.....	28
De la Filocalia Sfântului Grigore Teologul la Filocalia de la Sibiu și Sâmbăta de Sus	31
Filocalia – „cartea de temelie a misticii noastre ortodoxe” – de la Sibiu și Sâmbăta de Sus	49
Rugăciunea lui Iisus, de la Mănăstirea Sâmbăta la Casa Regală	87
Academicianul Nichifor Crainic – <i>Luminătorul României Interbelice</i>	94
După 1989 – Eliminarea prefețelor primelor patru volume.....	105
Bibliografie.....	116
ANEXA 1. Nichifor CRAINIC, <i>Curs de Teologie Mistică – prelegeri ținute la Facultatea de Teologie a Universității din București studenților din anii III și IV</i> , editarea îngrijită de N. Mladin, stud. An IV – 1938 [fragment].....	118
ANEXA 2. Copertă realizată de către Ieromonahul-pictor Arsenie Boca pentru cartea „Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii. Vol. 1”, traducere de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae (Sibiu, 1946). Sursa: Biblioteca familiei Bica din Ludișor (Făgăraș)	136

ANEXA 3. Copertă realizată de către Ieromonahul-pictor Arsenie Boca pentru cartea „Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii. Vol. IV”, traducere de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae (Sibiu, 1948). Sursa: Biblioteca familiei Bica din Ludișor (Făgăraș).144

ANEXA 4. Pagina de titlu a Filocaliei (volumul II, Sibiu, 1947) cu dedicația de mână a Părintelui Arsenie Boca pentru Vasile Bica din satul Ludișor și prefața. Sursa: Biblioteca familiei Bica din Ludișor (Făgăraș).145

ANEXA 5. Pagina de titlu a Filocaliei (volumul III, Sibiu, 1948) cu dedicația: „Prea Cuc.[ernicie] Sale Părintelui Ieromonah Arsenie [Boca], care a reînviat, cu viața și cu propovăduirea, duhul Filocaliei în viața religioasă a poporului nostru” și prefața în care Pr. Stăniloae a scris despre rolul esențial al Pr. Arsenie Boca.148

ANEXA 6. Academicianul Nichifor Crainic (1889-1972), profesor de mistică ortodoxă, la Academia Română (1940).151

ANEXA 7. Părintele Dumitru Stăniloae și Părintele Arsenie Boca pe vremea când lucrau la traducerea primului volum al Filocaliei (toamna anului 1944). Fotografie descoperită de preotul Nicolae Zian Streza152

ANEXA 8. „Pentru Mănăstirea Frăsinei”, în: *Porunca Vremii*, anul VII, nr. 1091, duminică 29 mai 1938, p. 2.

Articolul în care Nichifor Crainic destăinuie numele starețului Simion Combei de la Frăsinei, care i-a împrumutat manuscrisul Filocaliei care aparținuse episcopului Gherasim Safirin.....153

ANEXA 9. Starețul Simion Combei de la Mănăstirea Frăsinei (în arest, oct.1959). Sursa: ACNSAS154

ANEXA 10. Părintele Arsenie Boca în arest la Timișoara (1955). Sursa: ACNSAS.156

ANEXA 11. Academicianul Nichifor Crainic, Părintele Dumitru Stăniloae și Părintele Arsenie Boca (primul din stânga, lângă poetul Radu Gyr), în 23 decembrie 1969, la Restaurantul Bucur din București, la aniversarea de 80 de ani a lui Nichifor Crainic.....157

„Oamenii se socotesc raționali, însă pe nedrept, căci nu sunt raționali. Unii au învățat cuvintele și cărțile vechilor înțelepți. Dar raționali sunt numai aceia care au sufletul rațional, pot să deosebească ce este binele și ce este răul, se feresc de cele rele și vătămătoare sufletului și toată grija o au spre cele bune și folositoare sufletului; iar acestea le săvârșesc cu multă mulțumire către Dumnezeu. Numai aceștia trebuie să se numească oameni raționali.”

Sf. Antonie cel Mare, *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, Vol. I, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1946.

Isihasmul – substanța Ortodoxiei¹

„Isihasmul reprezintă chintesența Tradiției Ortodoxe identificat cu ceea ce cuprinde și exprimă termenul Ortodoxia. În afara Tradiției isihaste, ortodoxia este inexistentă și fără de sens. Viața isihastă este, de altfel, piatra de încercare pentru recunoașterea creștinătății autentice. Prin post, priveghere și rugăciune, ca fapte ale viețuirii isihaste, creștinul statornic în tradiția ortodoxă și patristică dobândește harisme cerești. Se cuvine să fie lămurit dintru-nceput că prin isihasm se înțelege mai ales calea către îndumnezeire și experierea îndumnezeirii, iar mai apoi investigarea și înregistrarea acestei căi și experieri, adică dobândirea de sens a termenului Teologie. Isihasmul reprezintă baza și temelia hotărârilor dogmatice și teologice ale sinoadelor ecumenice, fiind calea duhovnicească și sfântă a curățirii, a iluminării și a îndumnezeirii și nu o procedură intelectual-scolastico-științifică.”²

¹ Cea mai mare parte a cercetărilor publicate în această carte au mai apărut în: Florin DUȚU, *Mistica ortodoxă și schimbarea la față a teologiei românești: Nichifor Crainic, Arsenie Boca, Dumitru Stăniloae*, Ed. Floare Albă de Colț, București, 2014; Florin DUȚU, *Părintele și pictorul bisericesc Arsenie Boca (1910-1989) – Monografie (Teză de doctorat)*, Ed. Floare Albă de Colț, București, 2021.

² Pr. Prof. Gheorghios METALLINOS, Conferința „Importanța învățaturii Sfântului Grigorie Palama pentru societatea contemporană”, Arhiepiscopia Ortodoxă a Tomisului, Constanța, trad. Ion Croitoru, 1 iunie 2010.

În spiritualitatea bizantină termenul *isihasm* semnifică un sistem duhovnicesc care aspiră la *isihie* (gr. ησυχία, *hesychia*, liniște lăuntrică, pace) ca mijloc de a alunga orice gând pentru a atinge unirea cu Dumnezeu, adică starea de *contemplație* (gr. θεωρία, *teoria*) a Împărăției lui Dumnezeu din lăuntru omului. *Isihasmul* ca termen special capătă o conotație particulară în secolul al XIV-lea, având două sensuri. Primul se referă la o *mișcare mistică monahală* din Muntele Athos, născută printre *eremiții* (*pustnicii*) preocupați de *metoda sfintei rugăciuni și atenții*, în apărarea cărora se ridică Sfântul Grigorie Palama (1296-†1359), apologetul și teologul isihasmului.

În percepția monahismului primar, termenul *isihast*, din punct de vedere al *spațiului geografic*, desemna un anahoret (αναχωρήτης, *anahoritis*; αναχωρῶ, *anahoro*, a se retrage, a părăsi) sau *eremit* (gr. ἐρημίτης, *eremites*, din deșert; ἔρημος, *eremos*, deșert), adică un monah din singurătate, retras în liniștea deșertului (sau în zone nelocuite). Primii anahoreți despre care avem date au fost Sf. Pavel din Teba (234-347) și Sf. Antonie cel Mare (c.251-356). Cu toate că nu a fost primul monah, Sf.

Antonie este numit „părintele monahismului” datorită influenței sale.

Anahoretul era diferit de monahii unei comunități *cenobitice* (gr. κοινοβιακός, *koinobiakos*; κοινός, *koinos*, comun; βίος, *bios*, viață), obște monahală caracterizată prin viața în comun, al cărei întemeietor este considerat Sfântul Pahomie cel Mare (c. 292; †9 mai 347). Așadar isihăștii preferau viața eremitică, cultivau tăcerea exterioară și interioară pentru paza gândurilor. *Isihia* trimite și la starea pe care o dobândește monahul în chilia sa care devine *atelierul rugăciunii neîncetate*³.

Din punct de vedere duhovnicesc, al interiorizării, *isihia* înseamnă „atitudinea celui care, în inima sa, se ține în fața lui Dumnezeu” prin „revenire în sine”, iar *isihastul*, în sensul adevărat al termenului, „nu este cel care viețuiește trupește în pustie, ci acela care călătorește lăuntric în propria-i inimă; nu este cel care s-a separat fizic de alții, închizându-și ușa chiliei, ci acela care s-a reîntors înăuntrul său, închizând ușa minții; el

³ P.S. Kallistos WARE, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, cuv. înainte Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, postf. Maxim Egger, Ed. Christiana, București, 2003, p. 73.

LIBRIS | We know books
răspunde cuvântului lui Hristos: *Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru* (Luca 17, 21)⁴.

Monahii care practicau „Rugăciunea lui Iisus” – „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!” (gr. „Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με, τὸν ἁμαρτωλόν!”; *Kyrie Iisou Christe Yie tou Theou, Eleison me, ton amartolon!*) – erau convinși că aceasta reprezintă calea cea mai directă de întâlnire cu *Hristos Cel Înviat*, susținând că, urmare a rostirii repetate a acestei rugăciuni sau a *chemării repetate a Numelui lui Iisus*, ajungeau să vadă *Lumina dumnezeiască necreată (fără început și sfârșit)*, Slava dumnezeiască care a strălucit în jurul Domnului la *Schimbarea la Față* pe Muntele Tabor.

Se pot distinge mai multe faze și personalități harismatice în istoria isihasmului: pustnicii Egiptului în frunte cu Avva Antonie cel Mare în Muntele Qolzum, Avva Ammun în Nitria, apoi în Kellia, Avva Macarie în Sketis. Sfântul Arsenie cel Mare (354-449), născut la Roma, devenit preceptor la Constantinopol și retras în pustia egipteană, a avut parte de o descoperire dumnezeiască privind

⁴ P.S. Kallistos WARE, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă...*, pp. 75-76.

isihia: „Fugi, taci, liniștește-te (ησυχάζε)!”; capadocienii – Sf. Grigorie Teologul de Nazianz (c.330-390), Sf. Vasile cel Mare (330-379) și fratele său Sf. Grigorie de Nyssa (c.335-c.395); sinaiții de la Mănăstirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu a Rugului Aprins din Muntele Sinai, unde Dumnezeu i s-a arătat lui Moise în minunea Rugului Aprins, și „legarea Numelui lui Iisus de respirație”; *specializați în deosebirea duhurilor și paza gândurilor* – (Sf. Ioan Scărarul – sec. VI-VII – „Pomenirea lui Iisus să se unească cu răsuflarea ta și atunci vei cunoaște folosul liniștii/isihiei!”), Isihie Sinaitul, Filotei Sinaitul, Anastasie Sinaitul, Sf. Grigorie Sinaitul; Sfântul Dionisie Areopagitul cu ale sale tratate despre Ierarhia cerească, Ierarhia bisericească, Despre numele divine, Teologia mistică; Sfântul Maxim Mărturisitorul și *teologia rațiunilor dumnezeiești din făpturi*, Sfântul Ioan Damaschin (+750) și opera sa *Izvorul cunoașterii*, nepotul lui Mansur ibn Sarjun, cel ce negociase predarea Damascului către arabi în 635; Sf. Simeon Noul Teolog (949-1022) și *teologia luminii dumnezeiești* („Nimeni nu poate vorbi despre Dumnezeu dacă nu L-a văzut!”; adjectivul *mistikos* (μυστικός; *tainic, ascuns*) sugerează la Sf. Simeon

LIBRIS | WALKNOW books
experiențe legate de vederea lui Dumnezeu ca lumină necreată ce transfigurează sufletul și trupul celor care au experiențe mistice; *Mișcarea de înnoire duhovnicească* a isihăștilor de la Muntele Athos din secolul al XIV-lea și metoda lor psihofizică de rugăciune: Nichifor Monahul din Singurătate, Sfântul Grigorie Sinaitul (1255-1346), Sfântul Grigorie Palama (1296-1359), apologetul și teologul isihasmului; Sfântul Nicolae Cabasila și isihasmul laic exprimat în capodopera ortodoxă „*Despre Viața în Hristos*” cu un pronunțat caracter mistic-liturgic („Viața în Hristos se dobândește prin Sfintele Taine”, „prin Sfintele Taine... strălucirea vieții viitoare... își face loc în lumea aceasta”; Sfântul Nicodim de la Vodița, Tismana și Prislop (†1406, 26 dec.), isihastul-organizator al mănăstirilor cu viață de obște din Țările Române, căruia îi datorăm pătrunderea isihasmului și a duhului filocalic pe teritoriul românesc; *Mișcarea filocalică* din secolul al XVIII-lea, adică *relansarea spiritualității isihaste prin traducerea și publicarea textelor din această categorie*: Paisie Velicickovski și Filocalia (românească) de la Dragomirna (1769; Moldova), Filocalia greacă (Veneția, 1782) a Sfântului Nicodim Aghioritul (1749-1809) și Macarie al

Corintului (1731-1805), care făceau parte din mișcarea de înnoire duhovnicească și liturgică a „Colivarilor de la Muntele Athos ce aveau în centrul programului lor împărtășirea deasă, Filocalia slavonă (Moscova, 1793; Sfântul Serafim de Sarov (1759-1833) și țința vieții creștine – dobândirea Sfântului Duh; Ucenicii starețului Paisie Velicickovski din Țările Române – Mănăstirile Cernica, Căldărușani, Neamț și Vorona (Sfântul Onufrie (c.1700 - †29 martie 1789) de la Sihăstria Voronei de lângă Botoșani); Sfântul Calinic de la Cernica (1797 - †11 aprilie 1868) și Sfântul Irodion de la Lainici (1821 - †3 mai 1900); Ucenicii starețului Paisie Velicickovski de la Sihăstria Optina (c. 200 km de Moscova) – centrul rus al misticii paisiene și al mișcării de reînnoire duhovnicească a Rusiei pre-revoluționare, vizitat de Feodor Dostoievski („Romanul său Frații Karamazov e, de fapt, romanul misticii paisiene”, spunea Nichifor Crainic), Nikolai Gogol (1809-1852), Vladimir Soloviev (1853-1900), Constantin Leontiev (1831-1891), Lev Tolstoi (1928-1910), Nikolai Berdiaev (1874-1948); *Filocalia în limba rusă modernă* (1877-1889; 5 volume) a Sfântului Teofan Zăvorâtul, care a reeditat în 1884 faimoasa cârtică

Peșterul rus – Povestirea sinceră a unui peșteru către părințele său duhovnicesc (ediția I, Kazan, 1881); Părințele Vichentie Mălău (1887-1945) de la Secu, Agapia și Vasiova, isihast și văzător cu Duhul, și ucenicul său Antim Găină (1894-1974), duhovnicul îndumnezeitului părinte Iustin Pârveu (1919-2013) de la Petru Vodă; Starețul Simion Combei de la Frăsinei (1891 - †15 aprilie 1979) și Părinții stareți de la Mănăstirea Lainici - Visarion Toia (1884 - †8 noiembrie 1951), Caliopie Georgescu (1916 - 20 aprilie 1992), Calinic Cărașan (1906 - †20 mai 1991) și urmașul lor Ioachim Pârvelescu.

Am ajuns astfel la Nichifor Crainic (1889-1972) și introducerea cursurilor de mistică ortodoxă în programa universitară la Facultatea de Teologie din Chișinău (1927-1932; în 1926-27 a ținut un curs despre Dostoievski și creștinismul rus), apoi la Universitatea din București (Facultatea de Teologie Ortodoxă, 1933-1944; în 1932-33 a ținut un curs despre Dostoievski și creștinismul rus). „Teologia mistică este știința îndumnezeirii omului”⁵, susținea Nichifor Crainic în cursul său.

⁵ Curs de Teologie Mistică: prelegeri ținute la Facultatea de Teologie a Universității din București studenților din anii III și IV,

Aceste cursuri au fost audiate (1933-1938) și i-au deschis calea către desăvârșire și tânărului Zian-Vălean Boca (1910-1989, viitorul Sfânt Arsenie Boca de la Sâmbăta (1939-1948), Prislop (1948-1959), București (1959-1967), Drăgănescu (1967-1988) și Sinaia (1977-1989).

Cei care au mers pe urmele lui Nichifor Crainic și au susținut cursuri de mistică ortodoxă au fost următorii:

- Prietenul său, apologetul Ioan Gh. Savin (1885-1973), care a suplinat cursurile lui N. Crainic în perioada 1944-47, când acesta se afla *sub mască* – *priebeag în țara sa*; au fost tipărite la Sibiu, după 1989, cu titlurile: *Mistica și ascetica ortodoxă* și *Mistica Apuseană*, de către Mitrop. Antonie Plămădeală, după exemplarele păstrate de Mitrop. N. Corneanu al Banatului (1923-2014).

- Ucenicul său, Pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993), care s-a transferat de la Sibiu la București în 1946, în urma unor intrigi ale colegilor săi de la Sibiu, se pare ale preoților Liviu Stan și Spiridon Căndea, apropiații lui Petru Groza. După 1948, facultatea a fost transformată în institut teologic de grad universitar, iar mistica ortodoxă exclusă din

editarea îngrijită de N. Mladin stud., an. IV, 1938, p. 16.